

מפולפלים, הרי שמן הסתם נכשל במשימתו; ואילו ספר המותר את לבכם ומוחכם טרודים בחידת פיצוח הדמות – פעל את פעולתו היטב. ספרו של מורדי מילר על הרב פרומן, 'האדמו"ר מתקוע', שייך במובהק לקטגוריה השנייה.

מרחבים גאוגרפיים רחוקים ומעגלים חברתיים, אידאולוגיים ופוליטיים שונים שזורים בדמותו של הרב פרומן ולאורך הספר ללא הרף. שורשים מפא"יניקיים, חסידיים והתיישבותיים; ציונות חילונית רוחנית (מוקי צור, צבי צמרת ואחרים); מלחמה (הן ששת הימים, הן יום כיפור) ומוות; מרכז הרב, האוניברסיטה העברית, זוהר ופילוסופיה; הרב צבי יהודה ויהודה ליבס; האישי, הציבורי והפוליטי; גוש אמונים, פוליטיקה ומפגשים בין־דתיים – הראש מסתחרר רק מעקב אחר פקעת החוטים הסבוכה.

ולצד כל זאת – צלילה אל המורכבויות האישיותיות, הזוגיות והמשפחתיות שהן מנת חלקן של דמויות ייחודיות ולא־שגרתיות שכאלו. ריקודים ומחיאית כף, כתיבת מכתבים (לעיתים נואשת) למנהיגי עולם, יחסי רצוא־ישוב עם המבקשים להיחשב תלמידים וקרובים, ימין ושמאל, דין ושלום. אכזבות ותקוות, כישלונות ומשברים. אין לפנינו ניסיון ליישב את כלל המתחים והכאוס, אלא לנקוט (במודע או שלא) את דרכו המשחקית והאירונית של הרב פרומן – לדלג בסקרנות מן האחד לשני תוך קריצה עצמית מודעת.

כתיבתו של מילר משובחת וקולחת; פיוטית במידה, אינפורמטיבית כדרוש, ידענית, ממוקמת קרוב מספיק כדי להוליד הערכה וחיבה, רחוק מספיק כדי לתהות. רוח של

להמיר את דתם של אלה נחלו בדרך כלל כישלונות מחפירים) אלא דרך גויים "יראי ה'", כלומר אנשים שלא היו יהודים אך מצאו עניין רב ואף משיכה לדת ישראל ולא־לואהי ישראל. גויים אלה, שהחליטו לנטוש את האמונה באלילות, התחברו בקלות למסרים של השליחים ובראשם פאולוס. "בעבורם", כותב רגב, "האמונה הנוצרית הייתה השער ליהדות". "ייתכן אפוא", הוא ממשיך, "שיראי ה' חשבו שהנצרות היא יהדות אותנטית, וספק אם הספיקו להכיר לעומק יהדות אחרת" (עמ' 127).

אלו הן רק מקצת מהתובנות המעניינות שהספר עמוס בהן. מדובר אם כן בחוויית קריאה מלמדת, מעשירה ומומלצת עד מאוד.

שגיא ברמק

האדמו"ר מתקוע: סיפורו של הרב מנחם פרומן

מורדי מילר

ידיעות אחרונות, 2025 |
238 עמ'

עיון קצר בגב הספר יגלה לקורא שהרב מנחם פרומן, רבה של תקוע ופעיל שלום מוכר, היה דמות מפתיעה ומקורית, "אדם יוצא דופן", "פורץ דרך" ש"חיפש אחר חיבורים בלתי אפשריים ולא נרתע מן הפרדוקס ומן הכישלונות". מהי אמת המידה לבחינת ספר על דמות כזאת – חידתית ומלאת סתירות?

סימן קצר אתן בידכם: ספר המיישב את הלב ואת הסתירות בהסברים וניתוחים

של אברהם שמואל שטיין משנת 1953. שטיין, היסטוריון וסופר, איש מפא"י, הקדיש ספר מחווה למפלגת פועלים יריבה וחרבה. הבונד היה המפלגה הגדולה ביותר בקרב יהדות פולין במחצית הראשונה של המאה העשרים, עד לשואה. היא הייתה תנועה סוציאליסטית, חילונית ואנטי-ציונית, שעסקה בקידום ציבור הפועלים היהודי והכללי, דגלה בהשלטת מעמד הפועלים על המדינה, וחתרה להכרה ביהודים במקומות מושבם כמיעוט תרבותי דובר יידיש.

הבונד על שלל מנהיגיו ופעיליו הבכירים הוא נושאו האחד של הספר. נושאו האחר הוא פעיל מרכזי יחיד ומיוחד, שמואל מרדכי זיגלבוים, ארתור בכינוי המחתרתי. זיגלבוים הוברח ב־1940 מגטו ורשה אל המערב כדי לספר לעולם על רדיפתם הנוראה של היהודים בשטחים הכיבוש הנאצי – מי שיער אז שימי בלהות אלה יחווירו לעומת אֵיומים מהם, ימי הפתרון הסופי – חבר לממשלה הפולנית הגולה בלונדון כנציג היהודים, תבע מממשלות בריטניה וארה"ב לפעול למען העם הנרדף, ובמאי 1943 התאבד באורח הפגנתי מתוך הבנה שאין שומע לקולו ואין תועלת בפעלתנותו, ומתוך התייסרות על כך שלא נשאר עם אחיו לצרה ובתוכם בני משפחתו הקרובים.

בימי הבונד, המפלגתיות הייתה אולי הכוח החזק ביותר בחיי הפרט והחברה. פעילי התנועות מסרו להן את כל מאודם; המחלוקת האידאולוגיות גם בין מפלגות אחרות נראו הרות גורל; התנגשויות אלימות קשות בין פעילי מפלגות, או בין פעילי מפלגה לבין פושעים ובריונים שתנועה

גמישות שורה על הספר: המעבר בין הציר הכרונולוגי לתמטי הוא חופשי ומאוורר, צעד קדימה וצעד לאחור, אחד לימין ושניים לשמאל. אף שהספר מבוסס על מחקר אקדמי מקיף, הדבר כמעט ולא ניכר בכלל. ולשבח אני דורש זאת.

רמיזות למציאות העכשווית כמעט שאינן לא נעשות בספר, אך אין צורך להתאמץ כדי לחשוב עליהן. מאמצי החיבורים שהיו כה מרכזיים לרב פרומן – בין ימין לשמאל, יהדות ואסלאם, ישראל ופלסטין – נראים מנקודת ההווה כה נדרשים, מצד אחד, אך גם כנאיביים וחולמניים מן הצד השני. מעבר לכך; קשריו הקרובים והאישיים עם בכירי חמאס, שבשנתיים האחרונות שמותיהם השונים מתגלגלים על כל לשון במהדורות חדשות ובכותרות העיתונים – קשרים שבילדותי נדמו בעיניי כקרויזו נחמד – מעוררים בימים אלו רגשות אחרים, והם קשים לעיכול.

ובכל זאת – יש בסיפורים ובדמות הכאוטית שבמוקדם כדי לפתוח את המחשבה, לעורר את הדמיון ולהצית תפילות ותקוות רעננות.

מתנאל בראלי

חבר ארתור

מונוגרפיה היסטורית:

דמויות ופרקים מחיי

ה'בונד'

א"ש שטיין

צמרת, 2024 | 305 עמ'

זוהי מהדורה מחודשת, מורחבת, מעודכנת, מוערת, מבוארת ועטורת תצלומים לספרו